

ЛЕНГЕР Я. І.,

кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри конституційного
права та порівняльного правознавства
(ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»)

УДК 342.553(477):342.591

ПРИНЦИПИ ВИРІШЕННЯ ПРАВОВИХ КОЛІЗІЙ В МУНІЦИПАЛЬНОМУ ПРАВІ

Стаття присвячена з'ясуванню питання юридичної природи принципів вирішення правових колізій, їх особливостей, ознак та дотримання в механізмі розв'язання. На основі аналізу доктринальних джерел констатовано, що вирішення правових колізій неможливе без теоретичного осмислення принципів і їх природи, а також системного комплексного розгляду правового механізму вирішення. Констатовано, що вивчення різного роду правових колізій і основних принципів їх вирішення необхідно як для реалізації державно-правової реформи, так і з метою ефективного функціонування всього механізму правового регулювання.

Ключові слова: *принципи, муніципальне право, правові колізії, правовий механізм вирішення колізій.*

Статья посвящена выяснению вопроса юридической природы принципов решения правовых коллизий, их особенностей, признаков и соблюдения в механизме решения. На основе анализа доктринальных источников констатируется, что решение правовых коллизий невозможно без теоретического осмысления принципов и их природы, а также системного комплексного рассмотрения правового механизма решения. Констатируется, что изучение различного рода правовых коллизий и основных принципов их решения необходимо как для реализации государственно-правовой реформы, так и с целью эффективного функционирования всего механизма правового регулирования.

Ключевые слова: *принципы, муниципальное право, правовые коллизии, правовой механизм разрешения коллизий.*

The article is devoted clarify the issue of the legal nature of the principles of solving legal conflicts, their characteristics, attributes and compliance mechanism solution. The analysis of doctrinal sources stated their resolve legal conflict is impossible without theoretical understanding of the principles and their nature and comprehensive review system of legal resolution mechanism. It notes that the study of various kinds of conflicts of law and fundamental principles of their decision as necessary to implement state-legal reform and the effective functioning of the whole mechanism of legal regulation.

Key words: *Principles, municipal law, legal conflicts, legal mechanism for resolving conflicts.*

Постановка проблеми. Вивчення природи правової колізії та принципів її розв'язання та вирішення як невід'ємної частини механізму правового врегулювання відіграє важливу роль у правовій системі держави. Насамперед, правильне застосування принципів та методів механізму правового вирішення правової колізії стає можливим тільки за умов пов-

ного та належного аналізу природи правових принципів, їх особливостей у муніципальному праві. Зрозуміти сутність вищевказаних понять стає можливим тільки з використанням аксіологічного підходу, що розкриває множинність та специфіку зазначених явищ.

Актуальність теми дослідження підтверджується суперечливістю тенденцій в економічній, політичній, культурній та ідеологічній сферах життя українського суспільства, котрі не можуть не знайти свого відображення в праві, що є універсальною системою нормативного регулювання соціальних процесів. Як було встановлено, протиріччя пронизують сьогодні багато рівнів Української правової системи. У зв'язку із цим у сучасний період становлення нової державності, руху до правової держави і громадянського суспільства стає важливим зрозуміти природу правової колізії в системі права взагалі та конкретно її особливості у вузьких, галузевих проявах.

Стан дослідження проблеми. Науковий аналіз проблеми існування, правової природи принципів розв'язання колізій, їх особливостей та виокремлення механізму врегулювання та вирішення таких здійснювався багатьма вітчизняними та зарубіжними дослідниками теоретиками та юристами. Серед вищевказаних варто відмітити Н.І. Матузова, О.Ю. Буякова, О.Ф. Скакун, С.В. Сибилеву, В.Г. Карташова, О.В. Майстренка, І.М. Сенякіну, Н.А. Влащенко, Ю.А. Тихомирова, С.В. Бобровник, Н.М. Коркунова, Г.Ф. Шершеневича тощо.

Метою статті є з'ясування правової природи такого явища як принципи розв'язання правової колізії.

Виклад основного матеріалу. Під принципами вирішення правових колізій розуміються основні начала, які є основою, пріоритетом, орієнтиром, що володіють властивостями універсальності, соціально-правової значущості, складають зміст механізму ліквідації правових колізій і виражають основні закономірності його реалізації в правовій системі.

Так, до прикладу, Ю.А. Тихомиров виділяє чотири базові принципи колісійного права: а) принцип відповідності конституційним імперативам стосовно вирішення колізій у рамках національного права, б) принцип виконання норм на основі прийнятих зобов'язань стосовно відносин, що регулюються міжнародним правом, в) принцип добровільного визнання кращого вибору норм в аспекті порівняльного правознавства, г) принцип зменшення обсягу протиріччя для досягнення компромісу або згоди [4, с. 54]. Зазначені принципи розуміються ним набагато ширше, ніж наша позиція про перелік і зміст принципів розв'язання правових колізій. Дане розходження визначено загальною відмінністю в розумінні самих правових колізій і їх відмежування від суміжних явищ.

Вищенаведені форми прояву правових колізій та їх специфіка зумовлюють особливості принципів розв'язання або вирішення правової колізії. Залежно від того, в якій сфері – правотворчій чи правозастосовній – вони виникають відповідно застосовується той чи інший принцип розв'язання.

Розглянемо вказані принципи більш детально та наведемо приклади, акцентуючи увагу на найбільш проблемних аспектах їх реалізації.

Для початку необхідно виділити дві основні групи принципів вирішення правових колізій. Ними є принципи вирішення колізій, що виникають у правотворчій діяльності під час видання різних нормативно-правових актів та принципи, котрі застосовуються під час вирішення колізій, що виникають, коли здійснюються права. Для муніципального права характерними є обидва види, оскільки перші завжди породжують наступні. Отже, при виникненні правової колізії між загальною і спеціальною нормою (колізія по горизонталі) пріоритет віддається спеціальній нормі. Варто зазначити, що колізії «по горизонталі» виникають між нормами, що мають однакову юридичну силу. В юридичній літературі широко вказують такі різновиди цієї групи колізій:

- 1) колізії між нормами, що містяться в одній статті нормативного правового акта;
- 2) колізії між нормами, що містяться в різних статтях одного нормативного правового акта;
- 3) колізії між нормами, що містяться в різних нормативних правових актах, найчастіше зустрічаються на практиці.

При виникненні юридичної колізії між актами різних органів (колізія по вертикалі) застосовується принцип пріоритету акту вищого органу або посадової особи.

Наступна група колізій характеризується тим, що колізійні норми містяться в нормативних актах різної юридичної сили (колізії «по вертикалі»). Розглянемо цю групу колізій докладніше.

Правова колізія між раніше і пізніше виданими актами вирішується на основі принципу пріоритету пізніше прийнятого нормативного акта.

Вивченням співвідношення різночасових законів займався у своїх роботах Н.М. Коркунов. Він пише про те, що «позитивне право мінливе в часі і тому необхідно при його застосуванні мати певні правила для вирішення можливих зіткнень різних законів [2, с. 98]. Такі зіткнення можливі між різночасовими, що змінюють один одного в одній і тій же державі, законами.

Під законами в даному випадку автор розуміє будь-які юридичні норми, встановлені не тільки законодавчими актами, а й звичаєм або судовою практикою. Н.М. Коркунов говорить про застосування закону лише до тих юридичних фактів, які підпадають під його дію, і темпоральні колізії тому виникають у разі, коли один і той же юридичний факт підпадає під дію, з одного боку, закону за часом здійснення і, з іншого боку, закону за часом обговорення цього юридичного факту [2, с. 99].

Дослідження Н.М. Коркунова цікаві тим, що він виділяє проблему колізій юридичних норм і дає визначення темпоральної колізії [2, с. 56]. Однак вирішити темпоральні колізії норм навряд чи можливо, тільки визначивши правила застосування різночасових юридичних норм до юридичних фактів. Г.Ф. Шершеневич не виділяє питання про темпоральні колізії юридичних норм, але вказує, що в межах збігу змісту двох різночасових юридичних норм більш рання за часом повинна поступитися пізнішій [5, с. 34].

Коли стара і нова юридичні норми різко відрізняються одна від одної за змістом, усунути можливі сумніви в питанні про застосування нової юридичної норми до відносин, що склалися до її видання, покликані так звані перехідні закони. Перехідні закони, на думку Г.Ф. Шершеневича, припиняють свою дію незалежно від волі законодавця, в міру ліквідації тих суспільних відносин, на які вони були розраховані [5, с. 35].

Г.Ф. Шершеневич пропонує вирішувати колізію між старим і новим законом на основі визначення юридичного факту, який породив конкретне юридичне відношення. Якщо юридичний факт стався до початку дії нового закону, застосовувати слід старий закон, в іншому випадку – новий, а «в разі виникнення сумнівів завжди повинен бути на боці нового закону [5, с. 38].

Таким чином, колізія, що склалася між двома (або більше) нормативними актами, однаковими за юридичною силою і предметом дії, але прийнятими в різний час, вирішується на користь останніх.

Дослідження Н.М. Коркунова цікаві тим, що він виділяє проблему колізій юридичних норм і дає визначення темпоральної колізії [2, с. 67]. Однак вирішити темпоральні колізії юридичних норм навряд чи можливо, тільки визначивши правила застосування різночасових юридичних норм до юридичних фактів. У свою чергу, Г.Ф. Шершеневич не виділяє питання про темпоральні колізії юридичних норм, але вказує, що в межах збігу змісту двох різночасових юридичних норм більш рання за часом повинна поступитися пізнішій [5, с. 65]. Коли стара і нова юридичні норми різко відрізняються одна від одної за змістом, усунути можливі сумніви в питанні про застосування нової юридичної норми до відносин, що склалися до її видання, покликані так звані перехідні закони. Перехідні закони, на думку Г.Ф. Шершеневича, припиняють свою дію незалежно від волі законодавця, в міру ліквідації тих суспільних відносин, на які вони були розраховані [5, с. 54].

Для вирішення правових колізій у правозастосуванні застосовуються судові і позасудові способи вирішення (в тому числі конституційне судочинство), що мають специфічні принципи.

Найбільш дискусійним у даному контексті є питання про природу судового акту, місце і роль судової практики не тільки в механізмі вирішення правових колізій, а й правовій системі в цілому.

З латині прецедент переводиться як «попередній». Прецедентом традиційно називається рішення суду по конкретній справі, причому обґрунтування даного рішення стає правилом, обов'язковим для всіх судів тієї ж чи нижчої інстанції під час розгляду аналогічних справ. Судовий прецедент є основою всієї англосаксонської правової системи.

При прийнятті прецедентного рішення суддя не створює нову правову норму, він узагальнює те, що впливає із загальних засад права, закладених у людській природі. Але під час розгляду конкретної справи суддя має право не застосовувати судовий прецедент у зв'язку з якими-небудь особливостями розгляду справи, а також він може вивести нове правило або на свій розсуд вибрати прецедент із їхньої величезної кількості і по-своєму його пояснити. В юридичній літературі право держави, яке ґрунтується на судовому прецеденті, називається не інакше, як «право, створюване суддями» [1, с. 45]. Визнання прецеденту джерелом права дає можливість суду виконувати правотворчі функції як у разі відсутності відповідного закону, так і за його наявності. Цей постулат характерний для всієї системи загального права. Що стосується романо-германської та прилеглих до неї систем права, то хоча судовий прецедент і не визнається в них джерелом права, проте він грає важливу роль.

Верховний Суд України, вивчаючи і узагальнюючи судову практику, дає керівні роз'яснення з питань застосування законодавства. Ці керівні роз'яснення видаються з метою однакового розуміння і застосування норм права і обов'язкові для судів та інших органів і осіб, що застосовують.

Роз'яснення закону не означає оцінки його доцільності, а отже, не існує можливості давати оцінку політиці, що проводиться представницьким органом. Тим самим Верховний суд не перетворюється і не може перетворитися в орган, який здійснює політику, що, однак, не означає, що його постанови не можуть мати того чи іншого політичного значення. Вирішуючи питання про тлумачення закону, Верховний суд не стає законотворчим органом, оскільки він не може ні замінити норми закону, ні створити нові [3, с. 46]. Навіть якщо суд уповноважений визначити обов'язковість змісту Конституції, він не стоїть над Конституцією, якій зобов'язаний своїм існуванням. У цілому вітчизняна юридична наука визнає діяльність судів як джерело права. Загальновизнано, що буття правової матерії виявляє себе в різних формах, у тому числі і в судових прецедентах, звичаях, на основі яких органи правосуддя розглядають конкретні справи.

Правова колізія як більш широке поняття може проявлятися в предметному плані дво-яким чином. З одного боку, у власне правовій сфері, коли її предмет суто нормативний – колізія актів, відмінності в праворозумінні, тлумаченні, розбіжності в застосуванні правових норм. З іншого боку, правова колізія майже завжди «присутня» в інших протиріччях і конфліктах (міжнародні протиріччя, суперечки в економічній, трудовій, соціальній, екологічній, політичній, міжнародної, сімейної та інших сферах життя суспільства).

Самі по собі сформульовані в законах та інших нормативно-правових актах норми тільки тоді стають живими, коли вони втілюються в дійсності, реалізуються у свідомо-вольових діях людей або державних органів. При правовому регулюванні соціальних відносин колізії можуть виникнути як на будь-якій стадії правового регулювання, так і в кожному його елементі.

Найчастіше правові колізії виникають на стадії юридичної регламентації суспільних відносин, між нормативно-правовими актами, що вступають у протиріччя під час регулювання конкретних суспільних відносин і їх реалізації.

На стадії виникнення прав та юридичних обов'язків колізії можуть виникати як похідні від колізій, коли виникають на стадії юридичної регламентації, так і самостійно, у випадках, коли в актах застосування права невірні індивідуалізуються і конкретизуються права та обов'язки суб'єктів правовідносин, тим самим викликаючи протиріччя між цими актами.

Колізії на стадіях реалізації суб'єктивних прав і обов'язків, у тому числі застосування права, можуть бути також похідними, від раніше виниклих колізій, при неправильному тлумаченні нормативно-правових актів. Або можуть виникати вже пізніше, коли під час реалізації суб'єктивних прав і обов'язків уповноважені органи видають правозастосовні акти,

які суперечать одне одному між собою або з основним нормативно-правовим актом, що регулює ці правовідносини.

Висновки. Підводячи підсумок вищевказаному, слід сказати, що з усіх існуючих протиріч в праві проблема правових колізій є, на нашу думку, в цей час найбільш гострою. Неузгодженість окремих норм всередині однієї галузі законодавства не завжди вдається вирішити за допомогою принципів цієї галузі або керівних роз'яснень судової інстанції. Правові колізії між нормами або актами, що мають по відношенню один до одного рівну юридичну силу, безсумнівно, викликають найбільші труднощі з огляду на полемічність того чи іншого рішення. Звідси, на наш погляд, – гостра необхідність у виробленні способів вирішення колізій та регламентації основних принципів розв'язання такого небажаного для розвитку нашого суспільства явища.

Список використаних джерел:

1. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид. – М., 1988. – 148 с.
2. Коркунов Н.М. Русское государственное право / Издание шестое под редакцией и с дополнениями М.Б. Горенберга. – С.-Петербург. – 1909. – 336 с.
3. Лагон С.С. Роль независимых судов / С.С. Лагон // Материалы о свободе. – USIA., 1996. – С. 45–57.
4. Тихомиров Ю.А. Коллизионное право / Ю.А. Тихомиров. – М., 2005. – 226 с.
5. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права / Г.Ф. Шершеневич. – М. : Изд. Бр. Башмаковых, 1911. – 698 с.

